

KULTURMINNEGRUNNLAG

Bjørndal, gnr. 122, Strategisk planprogram for Loddefjord.

Innhold

1 Innledning	3
2 Oppsummerende verne vurderinger	5
3 Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlag for dokumentasjonen.....	7
3.1 Formelt vern	7
4. Metode	9
5 Undersøkel sesområdet	10
6 Forvaltning av arkeologiske kulturminner.....	11
6.1 Arkeologiske undersøkel ser	11
6.2 Arkeologiske lokaliteter i undersøkel sesområdet, registrert i Riksantikvarens kulturminnedatabase, Askeladden (Kartvedlegg 1).....	11
7 Tidlig historie	14
8 Ferd selsårer	16
9 Bebyggelsesstruktur	17
9.1 Bjørndal - Sæterdal.....	18
9.3 Bjørndalsbrotet	22
9.4 Bjørndalsskogen	24
10 Offentlig byggeri og møteplasser	27
10.1 Bjørndalsskogen Skole	27
10.2 Laksevåg brannstasjon	29
11 Krigsminner	30
11.1 Registrerte krigsminner	30
11.2 Opplysninger om uregistrerte krigsminner	30
12 Kilder.....	33
13 Kartvedlegg.....	35

Forsideillustrasjoner:

- *Bjørndal i 1962 (kilde: MARCUS, UiB)*
- *Bjørndalsskogen borettslag (foto: Byantikvaren 2021)*
- *Arkitekttegning av Bjørndalsskogen skole (kilde: VISGI, Bergen kommune)*

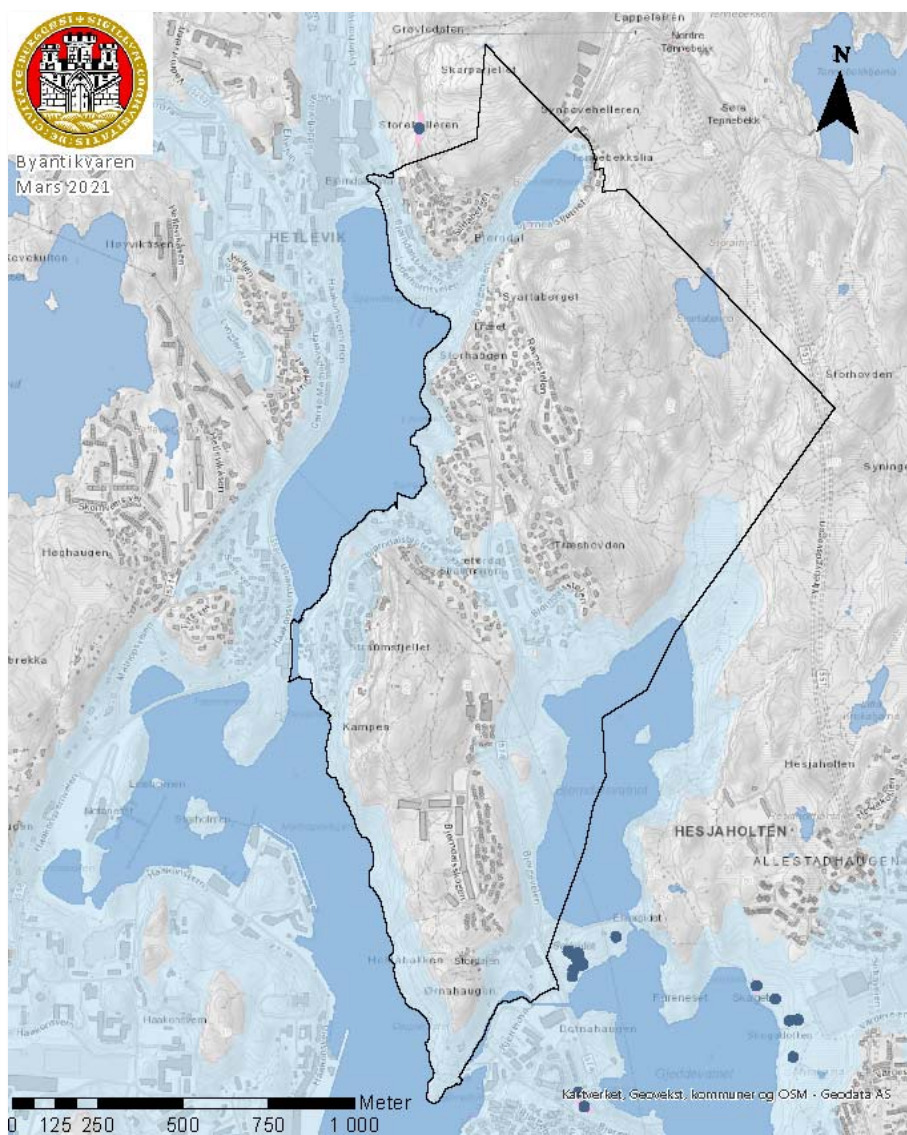

1 Innledning

Foreliggende kulturminnegrunnlag er utarbeidet av Byantikvaren på oppdrag fra Plan- og bygningsetaten i Bergen kommune. Bakgrunnen er Plan- og bygningsetatens arbeid med Strategisk Planprogram for Loddefjord, der Bjørndal inngår i planområdet og der det tidligere ikke er utarbeidet et kulturminnegrunnlag.

Formålet til kulturminnegrunnlaget er å kartlegge kulturminner og kulturmiljø i Bjørndal som er et boligområde i Loddefjord i Laksevåg bydel i Bergen.

Vestlige del av undersøkelsesområdet, med hellingene ned fra Straumsfjellet og strandlinjen langs Mathopsvågen, er ikke fysisk befart i undersøkelsen ettersom sivil ferdsel her er forbudt da området er avsatt til forsvarsanlegg (jf. Reguleringsbestemmelser i reguleringsplan for Bjørndalspollen og Haakonsværn, Plannr. 15680000).

Figur 1: Undersøkelsesområdet samsvarer med gårdsgrensen til gården Bjørndal (Gnr. 122) (Kart: Byantikvaren 2021).

Byantikvaren har tidligere i forbindelse med andre prosjekter utarbeidet kulturminnedokumentasjoner i området. Det henvises til følgende dokumentasjoner for øvrige relevante kulturminnevurderinger:

- Kulturminnegrunnlag Kommunedelplan kollektivsystem Bergen vest, Delstrekning Loddefjord (Byantikvaren 2018-4).
- Kulturminnegrunnlag for Sotrasambandet RV 555 Storavatnet - Liavatnet (Byantikvaren 2012),
- Kulturminnedokumentasjon Ringvei Vest. Reguleringsplaner for 5 kryssløsninger (Byantikvaren 2002)
- Kulturminnegrunnlag for forvaltningsplan for områdene Lyderhorn, Damsgårdsfjellet og Kanadaskogen (Byantikvaren 2003)
- Kulturminnegrunnlag konsekvensutredning, Ringvei vest (Byantikvaren 1998)

Gjennom arbeidet med kulturminnegrunnlaget for Bjørndal har Byantikvaren, Bergen kommunes antikvariske faginstans, opparbeidet innsikt om kulturminneverdiene i området som vil ligge til grunn for rådgiving og saksbehandling i forbindelse med videre planlegging og byggesaksbehandling.

Kontaktpersoner hos Plan- og bygningsetaten har vært byplanlegger Ingunn Renolen. Kulturminnegrunnlaget er utarbeidet av Heming Hagen og kartmaterialet av Endre Leivestad ved Byantikvarens kontor. Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid.

Kulturminnegrunnlaget kan lastes ned via Byantikvarens nettside:

www.bergen.kommune/byantikvaren.

2 Oppsummerende verne vurderinger

Kulturmiljøet i Bjørndal består av flere typer kulturminner. I området finnes arkeologiske lokaliteter som gir området stor tidsdybde og det er bevart rester etter historiske gårdsbosetninger. Området preges i dag av feltutbyggingen som kom opp i tilknytning til Fyllingsdalen- og Loddefjordutbyggingen på 1970-tallet. Nord i Bjørndal er det boligstrøk med villaer og småhus, mens adskilt omkring finnes flere blokk- og rekkehusfelt med tidstypisk særpreg og tydelig strøkskarakter. Det er i tillegg bevart krigsminner flere steder i området.

Byantikvarens kulturminnegrunnlag er ment å belyse og kartlegge kulturmiljøer og verneverdier i en tidlig fase, før tiltak iverksettes. Analyse og føringer i foreliggende kulturminnegrunnlag er dermed utført på et overordnet nivå. Det vil være nødvendig med mer detaljerte analyser når planarbeidet har kommet lenger.

For å gi tydelige råd om hvilke hensyn som tas i kulturmiljøene, og for å få avklart tålegrense i forhold til planlagte tiltak, ber vi om at Byantikvaren involveres i videre byutviklingsprosesser. Videre skal Bergen kommunes Kulturminneplan og Kulturminnestrategi legges til grunn for byutviklingen i Bergen¹.

Arkeologiske kulturminner (Temakart 1) skal forvaltes i samsvar med Kulturminnelovens bestemmelser.

Eldre kulturlandskap: Spor etter historisk gårdsdrift og dyrket mark er vitnesbyrd om det tidligere jordbrukssamfunnet. Gårdstunene Bjørndal og Sæterdal (Temakart 2), med bevarte jordbrukslandskap omkring, har høy lokal verneverdi.

Feltutbygging og småhusområder (Temakart 3): Etterkrigstidens moderne feltutbygging er representert i området med boligfeltene Bjørndalsbrotet, Bjørndalsskogen og Ravnedalen. Boligfeltene har særpreg og arkitektoniske og strukturelle kvaliteter, hvor grønne fellesområder, gangveier og samspillet mellom bygninger, terreng og fellesanlegg utgjør viktig verdier. Etter samtidens planidealer ble de nye modernistiske feltene adskilt fra villa- og småhusbebyggelsen i området.

Feltene med småhusbebyggelse nord i området, ved foten av Skorpafjellet og på begge sider av Bjørgeveien i Sæterdal og Straumsmyra, danner en særegen strøkskarakter med variert villa og småhusbebyggelse fra hele etterkrigstiden.

---

¹ <https://kulturminneplan-bergen.hub.arcgis.com/>

Ifølge Kulturminnestrategien skal vern av kulturminneverdier sikre kvalitet, identitet og særpreget i byutviklingen ved å videreføre overordnet karakter, sammenheng og struktur og la ny bebyggelse harmonere med omgivelsene, og ved å la karakteristisk og stedegen materialbruk, skala, form og struktur være førende ved tiltak og områdeutvikling.

Offentlig byggeri (Temakart 3): Bygninger som er oppført for å fylle fellesformål er representert ved Bjørndalsskogen skole og Laksevåg brannstasjon. Bjørndalsskogen skole har høy arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi, og er en god representant for en arkitektonisk tradisjon hvor den nære sammenhengen mellom ute og inneområder er fremtredende.

Krigsminner: Krigsminner er fysiske eller immaterielle minner etter krig og okkupasjon. Bevarte krigsminner i landskapet har historiefortellende verdi og verneverdi som materiell dokumentasjon av Bergen som krigsskueplass under 2. verdenskrig.

Kartvedlegg i rapporten (Temakart 2) viser dokumenterte krigsminner i undersøkelsesområdet, men kartleggingen er ikke uttømmende. Dokumentasjon indikerer at det kan finnes flere krigsminner i området som per i dag ikke er lagt inn i kulturminnedatabasene.

Historiske veifar (Temakart 2) utgjør viktige kvaliteter fra ulike perioder i utviklingen av ferdsel og kommunikasjon i et område. Steingarder, steinsatte og støpte kanaler og broer er tekniske kulturminner som utgjør synlige kulturhistoriske objekter i landskapet. Slike konstruksjoner er historiefortellende kulturminner og miljøskapende faktorer og må i størst mulig grad bevares i landskapet.

Kartvedlegg:

Temakart 1: Arkeologi.

Temakart 2: Historiske veifar, krigsminner, gårdstun og eldre bebyggelse.

Temakart 3: Bygningsklassifisering etter alder.

3 Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlag for dokumentasjonen

Innenfor kulturminnefeltet skilles det mellom *kulturminne*, *kulturmiljø* og *kulturlandskap*. Et kulturminne er spor etter menneskelig aktivitet, ofte referert til som enkeltobjekt (eller grupper av enkeltobjekt). Det enkelte kulturminnet inngår ofte i en kulturhistorisk sammenheng - et kulturmiljø - som kan bestå av flere objekter, grupper av objekter og andre kulturhistoriske elementer. Kulturmiljøer avgrenses på ulike geografiske størrelsesnivåer. Kulturmiljøene er altså ikke entydige størrelser, men avgrenses ut fra situasjon og formål. Bygningstilstand er et eksempel på avgrensing av kulturmiljø og blir her nyttet i betydningen av flere bygninger som på grunn av bygningstypologi, alder, funksjon eller andre fellestrekk, oppfattes eller vurderes som avgrenset gruppe. Den videre sammenheng, der en vurderer naturgitte forutsetninger i forbindelse med kulturmiljøet, er kulturlandskapet. Landskapet kan være lite eller mye omformet (rurale og urbane kontekster), men danner uansett rammen for kulturminner og kulturmiljø.

3.1 Formelt vern

I dagligtale er det ikke uvanlig at begrepene «fredet», «vernet», «verneverdig» kulturminne brukes om hverandre. Nedenfor gis en kort presisering begrepenes innhold (figur 1). «Verneverdig» er en fellesbetegnelse for det som vurderes som bevaringsverdig, mens «vernet» er fellesbetegnelse for kulturminner som har et formelt vern knyttet til lovbestemmelser. Det være seg vern etter Kulturminnelov eller Plan- og bygningslov.

At et objekt eller bygningstilstand er «fredet» betyr at de har vern etter kulturminneloven (Lov om kulturminner av 9. juni 1978). Fredning er det sterkeste juridiske virkemidlet for vern i Norge.

Kulturminneloven skiller mellom to typer fredninger; *automatisk fredet* og *vedtaksfredet*. Automatisk fredede kulturminner er fredet uansett om de er påvist eller om de er uoppdaget (arkeologi). Forenklet kan en si at alle spor etter menneskelig aktivitet fra før 1537, og stående bygninger eldre enn 1649, er automatisk fredet. Kulturminneloven §4 lister opp av hva som kommer under fredningsbestemmelsene. Vedtaksfredet er bygninger eller anlegg fra tiden etter 1537 for arkeologiske kulturminner, og etter 1649 for bygninger, som krever vedtaksbeslutning av Riksantikvaren. Kulturminneloven forvaltes av miljøverndepartementet med delegering til Riksantikvaren og fylkeskommunene.

I Bergen kommune er Byantikvaren fagetat for kulturminnevern. Byantikvaren har en rådgivende funksjon og har ikke vedtaksmyndighet. Kommunene er tillagt forvaltningen av plan- og bygningsloven. Forvaltning og vern etter Plan- og bygningsloven er dermed Byantikvarens

primære ansvarsområde. I plan- og bygningsloven er det mulig å verne bygninger og kulturmiljø gjennom flere ulike verktøy. På kommuneplannivå kan det gis retningslinjer og utarbeides hensynsoner for vern. I reguleringsplaner finnes flere virkemidler som er mer juridisk bindende. Byantikvaren har fagansvar for kommunens forvaltning av bygg og anlegg som er verneverdige, men ikke har vern etter kulturminneloven. Byantikvaren er høringspart i plan- og byggesaker.

Bergen kommunes kulturminner forvaltes gjennom tre ulike forvaltningsnivå innenfor kulturminnevernet. Riksantikvaren, Fylkeskommunen ved fylkeskonservator, og Bergen kommune ved Byantikvaren. Riksantikvaren og Hordaland fylkeskommune er kulturminnemyndighet etter kulturminneloven. Riksantikvaren har direkte ansvar for kirkene, stående bygninger som er eldre enn 1649 og automatisk fredet bygrunn (middelaldersk bygrunn). Utenfor fredet bygrunn i Bergen sentrum er det fylkeskommunen sin oppgave å oppfylle undersøkelsesplikten etter kulturminneloven jf. § 9. Fylkeskommunen er regional planmyndighet og høringspart i plansaker med innsigelsesrett på grunnlag av blant annet kulturminner.

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men *vernet* er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for – kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven, og som er tillagt nasjonal verdi. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder (*fornminner* fra før 1537, stående bygninger fra før 1650, samt marine kulturminner som er eldre enn 100 år og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

Riksantikvarens NB!-register: Liste over kulturmiljøer i byer og tettsteder i Norge som har nasjonal interesse.

Figur 2: Sentrale begreper i forbindelse med vernestatus.

4. Metode

Formålet med Byantikvarens kulturminnegrunnlaget er å gi Bergen kommune et kunnskapsgrunnlag for å forvalte kulturminner i henhold til nasjonale og kommunale mål og retningslinjer. Kulturminnegrunnlagene er vanligvis knyttet til overordnet planarbeid. Analysen består i å kartlegge bevarte, fysiske kulturminneverdier og bygningsmiljøer som har vært konstituerende for den historiske utviklingen i et bestemt område.

Kulturminnegrunnlaget tar utgangspunkt i hovedtemaene; topografi og historie, fredete arkeologiske funn, ferdselsårer, historisk bebyggelsesstruktur og enkelte sentrale enkeltobjekter og bygningsmiljøer. Hver hovedkategori er knyttet til digitale kart som kan benyttes i saksbehandlingen, og legges til ulike antikvariske registre. Utskrifter av de respektive temakartene er vedlagt bak i rapporten.

Ulike antikvariske registre, historiske kart og foto, ortofoto, skråfoto og kommunens saksarkiv, har vært digitalt tilgjengelig under arbeidet. Dette har vært viktige redskaper, og utdrag fra enkelte antikvariske registre er presentert som bearbejdede sammenstillinger i rapporten. I tillegg har relevante skriftlige kilder vært gjennomgått, og ressurspersoner med kjennskap til området, intervjuet. En oversikt over anvendte kilder er listet opp bakerst i rapporten. Videre er det utført flere befaringer i planområdet ved systematisk gjennomgang og tilstedeværelse. Dette har gitt et nødvendig og utvidet grunnlag for å forstå planområdets historiske utvikling.

Byantikvarens kulturminnegrunnlag er ikke en uttømmende dokumentasjon av kulturminneforekomsten i planområdet på objektnivå. Dette betyr at det innenfor planområdet normalt vil være kulturminner som ikke eksplisitt er behandlet i rapporten. Vern av enkeltobjekter er ment å sikres på et detaljnivå.

5 Undersøkelsesområdet

Bjørndal (figur 3) ligger i Laksevåg bydel i Bergen vest og strekker seg fra foten ved Lyderhornsfjellet i nord. Området avgrenses av Kanadaskogen med Svartaberget og Bjørndalsvatnet mot øst og mot vest strandlinjen langs Bjørndalspollen og Mathopsvågen. Mot sør grenser Bjørndal til Fyllingsdalen bydel ved Kjerreidet.

Bjørndal omfattes av grunnkretsene Bjørndal, Bjørndalsskogen og Stordal (Bjørndalsbrotet), og har et samlet areal på 4,12 km², hvorav 0,34 km² er ferskvann. I 2012 bodde det 2 525 innbyggere i området².

Figur 3: Skråfoto av undersøkelsesområdet mot øst. (Foto: Utsnitt fra skråfoto, Blom urbex, VISGI, Bergen kommune).

² ([https://no.wikipedia.org/wiki/Bjørndal_\(Loddefjord\)](https://no.wikipedia.org/wiki/Bjørndal_(Loddefjord)))

6 Forvaltning av arkeologiske kulturminner

Arkeologiske lokaliteter datert til tidligere enn 1537 har status som automatisk fredet etter Kulturminneloven § 4. Loven inneholder en til dels detaljert opplisting av kulturminner som er automatisk fredet i samsvar med loven. Vanligvis dreier det seg om spor etter ildsteder, stolpehull, kokegroper, avlagsmateriale og graver fra forhistorisk tid som er usynlig på markoverflaten og må graves etter. I Bergen er Vestland fylkeskommune forvaltningsmyndighet for arkeologiske kulturminner (<https://www.vestlandfylke.no/kultur/kulturarv/arkeologi/>).

6.1 Arkeologiske undersøkelser

Mange arkeologiske lokaliteter har vært kjent over lang tid. Dette er lokaliteter som er synlig på markaoverflaten og/eller har blitt oppdaget i forbindelse med historisk jordbruksaktivitet eller utbyggingsaktivitet. Slike lokaliteter er registrert i Askeladden, Riksantikvarens nasjonale kulturminnedatabase. Nye arkeologiske lokaliteter blir vanligvis funnet under kulturminneregistreringer i forbindelse med planarbeid, hjemlet etter kulturminneloven § 9. Dette er registreringer som gjennomføres for å finne ut om planlagte tiltak kan komme i konflikt med automatisk fredete kulturminner.

Manglende arkeologiske lokaliteter i et område avspeiler ikke nødvendigvis at det har vært lite aktivitet her i forhistorien. Årsaken kan være at det ikke ble søkt aktivt etter fornminner før bebyggelsen kom til.

6.2 Arkeologiske lokaliteter i undersøkelsesområdet, registrert i Riksantikvarens kulturminnedatabase, Askeladden (Kartvedlegg 1).

KulturminneID 55449-1: Boplass/heller, steinalder/bronsealder (Vernetype: fredet)

I Skorpafjellet nordvest for Sildaberget ligger en stor vestvendt heller kalt Bjørndalshelleren (figur 4). Utgravninger av liknende hellere vitner om at de har vært flittig benyttet som fangs- og boplasser i steinalder og i jernalder. Tørre og gode bevaringsforhold under hellerene har ført til at en har kunnet grave fram tykke kulturlag med funn av en rekke ulike redskaper laget av bein og horn, i tillegg til redskaper og avslag av stein. Det er i slike hellere også gjort funn av store mengder matavfall i form av beinrester fra fisk, pattedyr og fugl som forteller oss noe om hva folk har fisket og jaktet på.

Ettersom Bjørndalshelleren ikke har vært gjenstand for utgraving er omfanget av bruk og eventuell bosetting vanskelig å fastslå nøyaktig. Det er imidlertid samlet inn en del funn av bein, skjell og knokkelrester i tillegg til slipesteiner i kvarts og pimpstein. Dette gir indikasjoner på bosetting både i stein-, bronse- og jernalder.

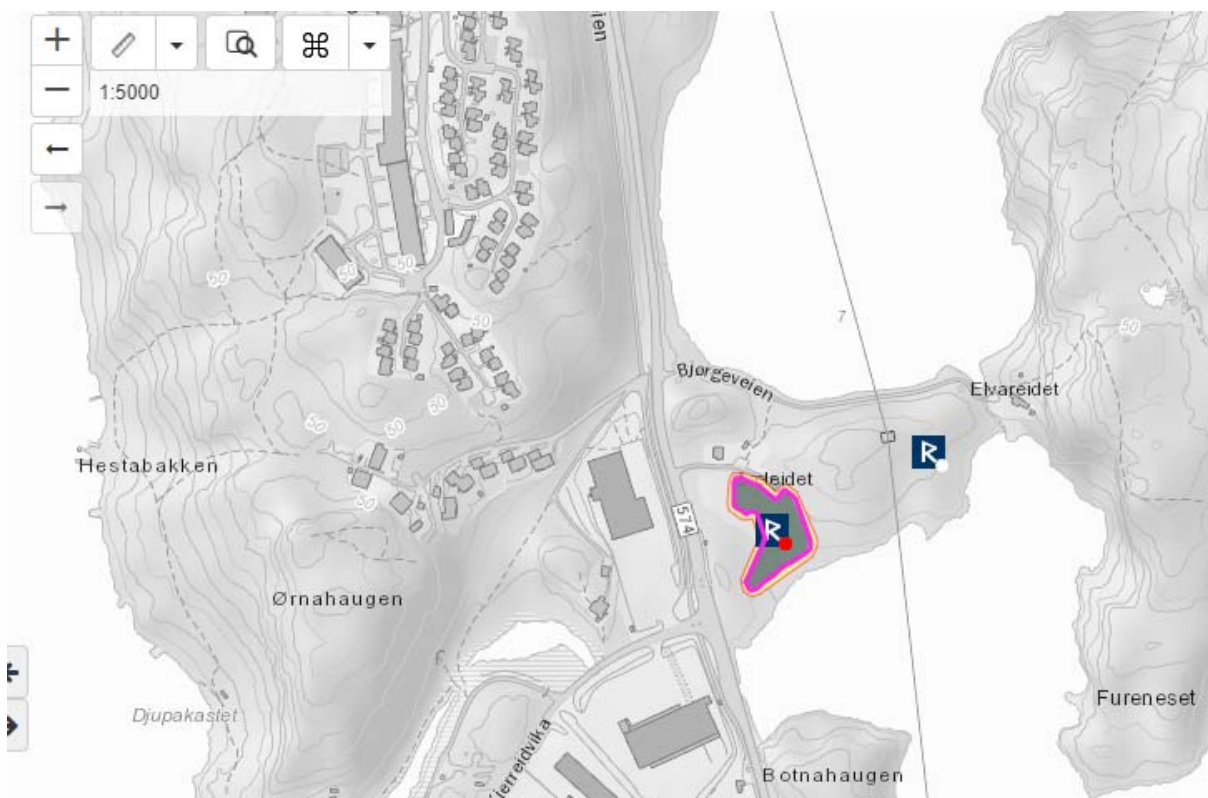

Figur 4: Fra bydelsseteret i Loddefjord er Bjørndalshelleren synlig som et sår i Skorpafjellet mot øst. Kulturminnet har fredningsvern etter kulturminneloven (Foto: Ingunn Renolen, 2021).

KulturminneID 271668-1: Funnsted, steinalder (Vernetype: ikke fredet)

Funnstad 12 moh, på en sørøstvendt flate mellom Gjeddevann og Bjørndalsvannet. Terrenget rundt er lett kupert og skråner mot vannet i øst-sørøst.. Funnstedet består av prøvestikk der det ble funnet to avslag i kvarts.

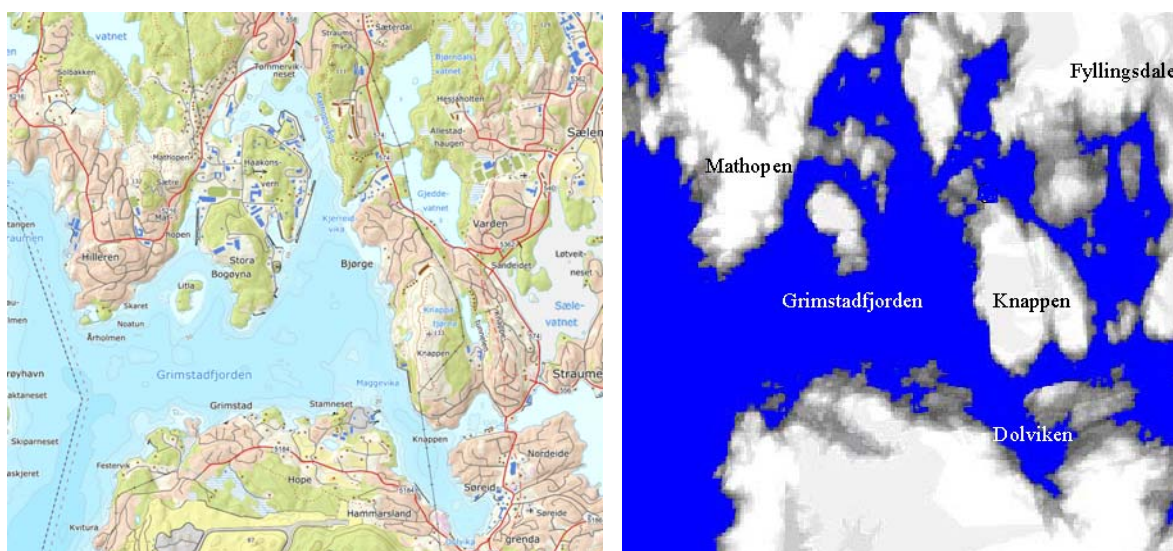
Figur 5: Arkeologiske lokaliteter på eidet mellom Bjørndalsvann og Gjeddevann (Kilde: Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase 2021).

KulturminneID 269814: Bosetning/aktivitetsområde fra bronsealder/jernalder (Vernetype: fredet)

Påvist i en arkeologisk registreringsundersøkelse i 2020 av Vestland fylkeskommune. Seks funnførende/positive søkesjakter på dyrket mark med totalt 18 strukturer i form av stolpehull, ildsteder, kokegroper og mulige kokegroper, mulige vegg-grøfter og veianlegg. Majoriteten av strukturene er tolket som kokegroper.

Kulturminne ID: 123054-1: Kulturminne under vann, skipsvrak (Vernetype: uavklart)

Vrak av båt med treskrog, trolig fiskefartøy, 70-90 fot langt. Påvist på relativt flat sandbunn i Mathopsvågen ved Haakonsværn Orlogstasjon. Vraket er intakt med overbygg, lasteluker, ledere m.m.

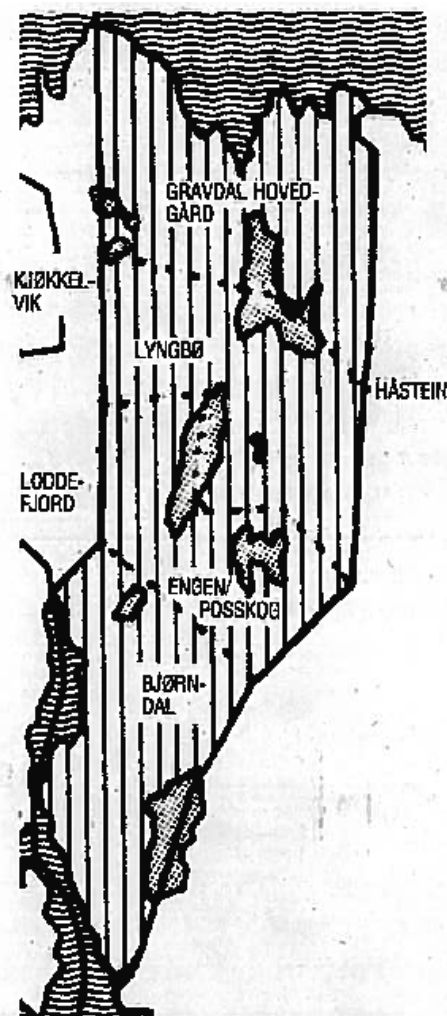
Figur 5a: Kartet til høyre viser hvordan strandlinjen i siste del av eldre steinalder (7000-4000 fvt.) lå 10-15 m høyere i landskapet. På denne tiden dannet Bjørndalsvatnet, Gjeddevatnet og Sælenvatnet en lagune, noe som gav gode betingelser for bosetninger basert på utnyttelse av marine ressurser. Kartet til venstre viser dagens strandlinje i området (Kilde: Arkeologisk registreringsrapport nr. 24, Byantikvaren 2006).

Bjørndalsvannet, Gjeddevann og Sælenvannet dannet i perioder av steinalderen en lagune (figur 5a), med innløp i Kjerreidvika hvor de gode naturforholdene har gitt et næringsgrunnlag basert på utnyttelse av marine ressurser (figur 5a). Tidligere er det påvist en rekke steinalderlokaliteter ved bredden av Gjeddevannet og ved arkeologiske registreringer er det potensiale for funn av flere lokaliteter fra steinalderen i området.

7 Tidlig historie

Gårdsnavnet Bjørndale (Gnr 122) er sammensatt av naturnavnene bjørn og dal, noe som indikerer at bosteningen går tilbake til forhistorisk tid. Flere arkeologiske lokaliteter er påvist ved Bjørnalsvatnet og Gjeddevatnet i sør og det er rimelig å knytte de tidlige fiske-, jakt- og fangstradisjonene i området til Bjørndalshelleren som ligger i Sildaberget ved foten av Lyderhornsfjellet.

Gården Bjørndal omtales i Munkelivsklosterets jordbok fra i 1427 noe som viser at gården var ryddet i høymiddelalderen (Fossen 1984:101). I senmiddelalderen var gården et underbruk under hovedgården Gravdal som lå mot nord i Gravdalsviken ved Byfjorden. Bjørndal kan ha blitt fraflyttet etter pesten på 1300-tallet men den ble raskt tatt opp igjen og nevnes i kildene i 1563 og 1567 (Ibid.:135). Etter reformasjonen i 1536 ble Bjørndal krongods som en del av gården Gravdal. I 1770 ble det en selveiergård da bøndene som drev den kjøpte gården. Bjørndal regnes som en av de beste gårdene i Laksevåg og på 1800-tallet var den en av få gårder i Laksevåg som hadde skog (Ibid.).

Figur 6: Før Bjørndal ble en selveiergård på 1700-tallet var den et underbruk av gården Gravdal (Kilde: Askeladden, 2020).

Hovedtunet lå på et vestvendt og solrikt platå innerst i Bjørndalspollen, ved faret som førte nordover mot Bergen. Langs foten av Svartaberget mot sør var det tilgang til beitemarker og skog. Gården hadde skog på 1600-tallet og trolig også i senmiddelalderen. Etter alt og dømme hadde gården i tillegg fiskerettigheter til sildefisket i Bjørndalspollen.

Laksevåg herred bestod fra 1837 av Sørelandet (fastlandet) og Norelandet (sørlig del av Askøy). I 1918 skilte Sørelandet lag med Norelandet og Laksevåg ble en egen kommune. Bjørndal ble dermed knyttet tettere til industristedet ved Søndrevågen som hadde utviklet seg til et av landets mest betydningsfulle industristeder. Laksevåg bygningskommune ble i 1972 slått sammen med Bergen. På tross av den organisatoriske forbindelsen til industristedet forble Bjørndal på mange måter en del av fiskeri- og jordbruksamfunnet i Bergen vest. Dette endret seg da Loddefjord ble bygget ut som en bilbasert forstad og satelittby på 1970-tallet.

Copyright: Kartverket - see <https://www.kartverket.no/data/>

Figur 7: Inntil Marinebasen Håkonsvern ble opprettet i Mathopen på 1960-tallet, var Bjørndalen spredt bebygget med enkelte småhus og gårdsbruk (Ortofoto: 1951, VISGI, Bergen kommune).

8 Ferdsselsårer

I Laksevåg har båten historisk vært det vanligste fremkomstmiddelet for ferdsel og varetransport, både over korte og lengre avstander. Mellom gårdene og husmannsplassene ble det imidlertid etablert et nettverk av gangstier mellom gårdene og bosetningene som lå langs strandlinjen. Hovedferdselsårene ble gradvis utvidet fra stier og kronglete rideveier til bygdeveier utover 1900-tallet som var egnet for sykkel- og biltrafikk. Flere av veiene ble utbedret i forbindelse med nødsarbeid i 1930-årene. Under andre verdenskrig ble enkelte veiforbindelser utbedret i regi av den tyske okkupasjonsmakten og nye ble etablert.

På Rektangelkartet over Søndre Bergenhus amt fra 1790 (figur 9) er hovedtunet til Bjørndal markert ved det sentrale ferdsselsknutepunktet under Lyderhornsfjellet. Her møttes veifarene som knyttet Kjøkkelvik ved leden i nordvest, med strandstedet Laksevåg og byen mot nordøst. Mot sør gikk faret mot Mathopen og Alvøen.

Figur 8: I Rektangelkartet fra 1856 er hovedferdselsåren markert ved Bjørndals turet ved foten av Lyderhorn (Kilde: utsnitt, VISGI, Bergen kommune).

Figur 9: Et historisk kart over Søndre Bergenhus amt fra 1790 viser hvordan ferdsselsveiene førte fra Loddefjordområdet til Bergen (Kilde: VISGI, Bergen kommune).

I dag fører Bjørgeveien (Riksvei 557) gjennom Bjørndal fra Lyderhornsveien i nord til eidet mellom Sælenvannet og Nordåsvannet i sør. Veien har på folkemunne blitt kalt Burmaveien ettersom den første parsellen ble bygget under krigen av den tyske okkupasjonsmakten, som brukte russiske krigsfanger som slavearbeidere til byggingen. Veien ble derfor sammenlignet med byggingen av den strategisk viktige veien mellom Burma og Kina under andre verdenskrig. Bjørgeveien ble ferdigstilt fra Bjørndalstræ til grensen mot Fana kommune før krigen var slutt.

Feltutbyggingen på 1970 tallet førte til etablering av et nytt vegnett i området for å betjene tilkomst til småhusbebyggelsen i Sæterdal og Straumsmyra, og for feltutbyggingen i Bjørndalsskogen, Bjørndalsbrotet og Ravnedalen.

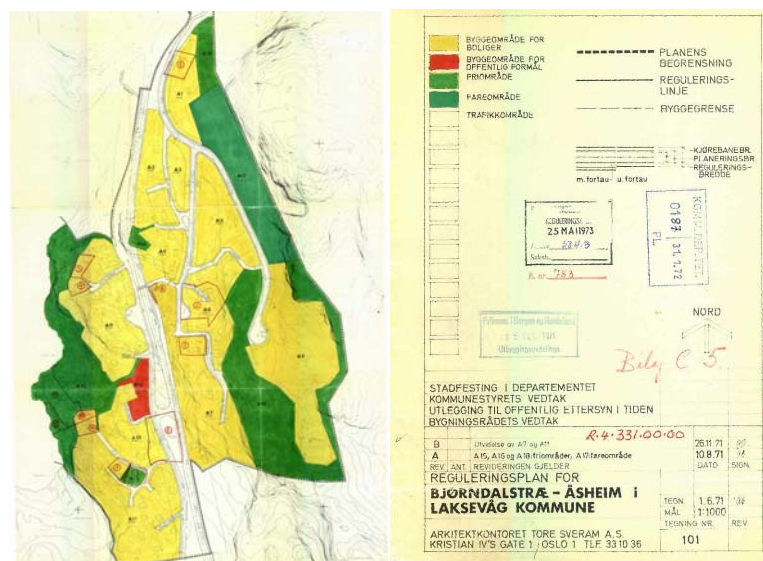
9 Bebyggelsesstruktur

Loddefjord-området ble bygget ut som følge av et sterkt boligbehov i etterkrigstiden i forbindelse med opprettelsen av marinebasen Håkonsvern i Mathopen mellom 1954 og 1962. Da ble store sammenhengende og ubebygde arealer i løpet av få år transformert til boligområder for arbeiderene til den store marinebasen. Laksevåg bygningskommune nedsatte en prosjektgruppe for å foreta en samlet og enhetlig prosjektering for utbyggingen, og omkring 1970 forelå en disposisjonsplan for 12 byggefelt, utarbeidet av arkitektkontoret Aall og Løkeland. Disposisjonsplanen la opp veinettet og forbindelsen til byen og marinebasen.

Ettersom Lyderhornsveien fra Laksevåg til Marinebasen og den nye bydelen i Loddefjord gikk gjennom Bjørndal, ble det platået ved sørsiden av Lyderhorn bygget ut forholdsvis tidlig. Utbyggingen av Sæterdal – Åsheim mot øst kom noe senere da dette området representerte siste del av drabantbyutbyggingen, som var ment å skulle avsluttes i 1985 (Fossen 1991:746).

Figur 10: Dagens bebyggelse i Bjørndal og Sæterdal (Kilde: Blom urbex, VISGI, Bergen kommune).

Figur 11: Plankart som viser hvordan utbyggingen av Bjørndalstræet var planlagt i 1971. Bortsett fra på Ravnstølen ble det lagt til rette for villaer og småhus. Planen ble utarbeidet av arkitektkontoret Tore Sveram (Kilde: Planregisteret, VISGI, Bergen kommune).

9.1 Bjørndal - Sæterdal

I dag er flere bygninger og tunstrukturen både på Bjørndal og Sæterdal (figur 14) bevart, men store deler av markene omkring er bygget ned. I motsetning til blokk- og rekkehusbebyggelsen som drabantbyen i Loddefjord er mest kjent for er det en variert villa- og småhusbebyggelse som preger området, oppført i årtiene etter krigen. I hellingene ovenfor tunet på gården Bjørndal er bebyggelsen anlagt med utsikt over Bjørndalspollen. Vest for gårdstunet har det i nyere tid kommet til moderne blokker i de bratte hellingene med utsikt mot kjøpesenteret i Loddefjord.

Figur 12: Tunet på Bjørndal er beskrevet i bokverket *Norske gårdsbruk* i 1964. Deler av tunet er i dag bevart (Kilde: VISGI, Bergen kommune).

På markene i Sæterdal og Straumsmyra er det også villaer og småhus med hager som i dag preger bebyggelsen på begge sider av Bjørgeveien (figur 14). Øst for tunet til gårdsbruket Sæterdal, er det oppført et mindre kjøpesenter og flere nyere boligblokker.

Figur 13: Sæterdal tunet ca. 1935 med Lyderhornsfjellet i bakgrunnen (Kilde: Arkeologisk registreringsrapport nr. 17, Byantikvaren 2005).

Figur 14: Få spor etter den historiske landbruksaktiviteten er bevart i i dag, men våningshuset og låven til Sæterdal tunet står fremdeles selv om driften er lagt ned (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 15: Sæterdal bruket slik det er beskrevet i bokverket Norske gårdsbruk fra 1964 (Kilde: VISGI, Bergen kommune).

Figur 16: På dette fotoet fra 1962 ses Bjørndal-tunet oppe i venstre bildekant og Sæterdal tunet midt i bildet. Langs vestsiden av Bjørgeveien har det kommet til villaer og småhus med hager, flere med utsikt over Bjørndalspollen (Kilde: VISGI, Bergen kommune).

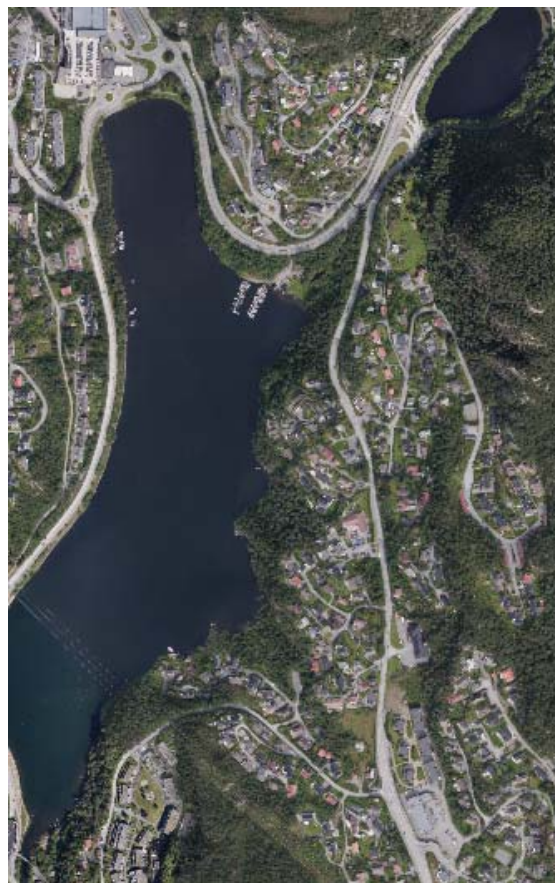
Figur 17: Sæterdal er i dag preget av et bygningsmiljø med villaer og småhus med hager på begge sider av Bjørgeveien. Her representert med to villaer i Ravnedalen (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 18: Typehus med hage og garasje i oppført i 1960 langs Nordre Ravnedalen (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 19: I 1951 var Bjørgeveien etablert gjennom området, men det var fremdeles spredt bebygget med enkelte mindre gårdsbruk og småhus (Kilde: VISGI, Bergen kommune).

Figur 20: I dag er det få spor etter landbruksdriften og det er småhusbebyggelse som preger området på begge sider av Bjørgeveien. (Kilde: VISGI, Bergen kommune).

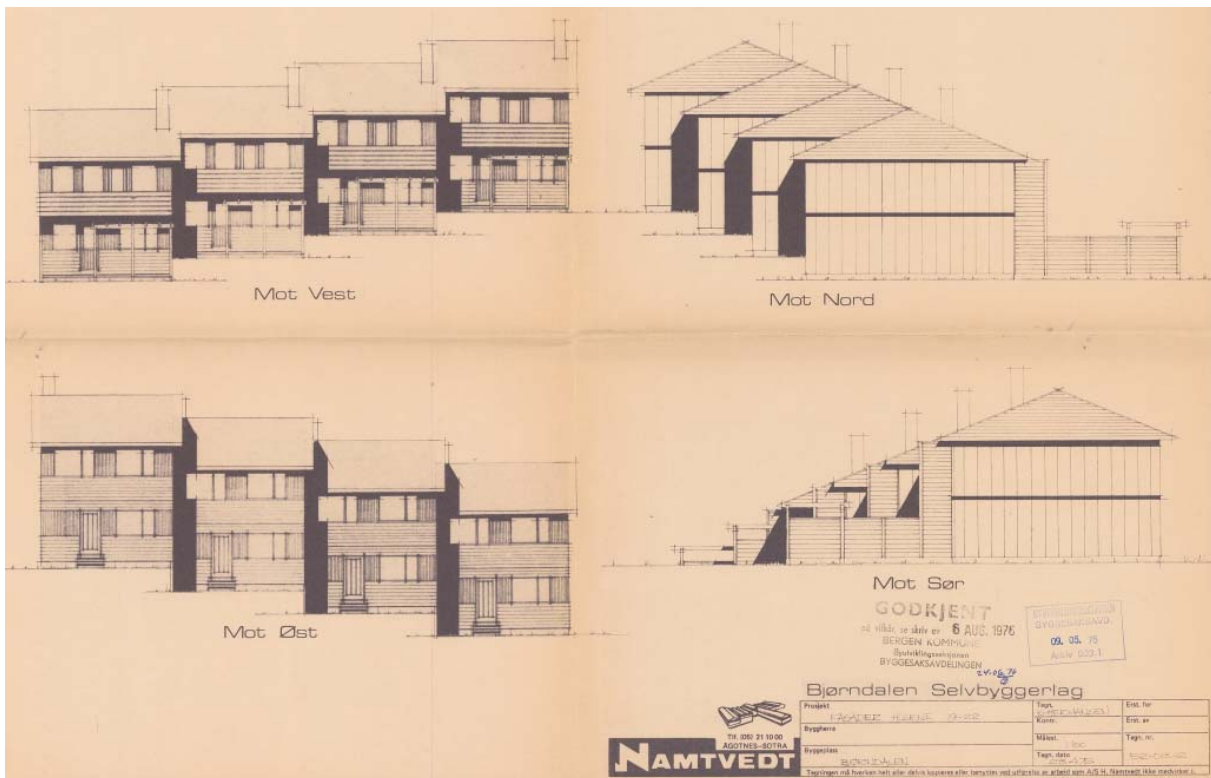
På Ravnstølen ligger et felt med rekkehusbebyggelse med ferdighus oppført i andre halvdel av 1970-tallet. Bebyggelsen er anlagt på et platå i Svartaberget med utsikt mot vest, høyt over småhusbebyggelsen i Sæterdal. Husene er anlagt i rekker fra tre til fem boenheter i hver rekke, som er sakset til for å utnytte terrenget og for å gi private hageflekker og uterom. Husene er kledd med vekslende horisontalt og vertikalt trepanel, bygget med saltak og er anlagt med små forhager ved inngangspartiene. Bebyggelsen har gode fellesarealer og et nettverk med smale gangforbindelser mellom husrekkene.

Figur 21: Inngangsfasadene til rekkehusene i Ravnaberget (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 22: Bebyggelsen er anlagt etter en helhetlig og bevisst planlagt bebyggelsesstruktur (Foto: Byantikvaren 2021).

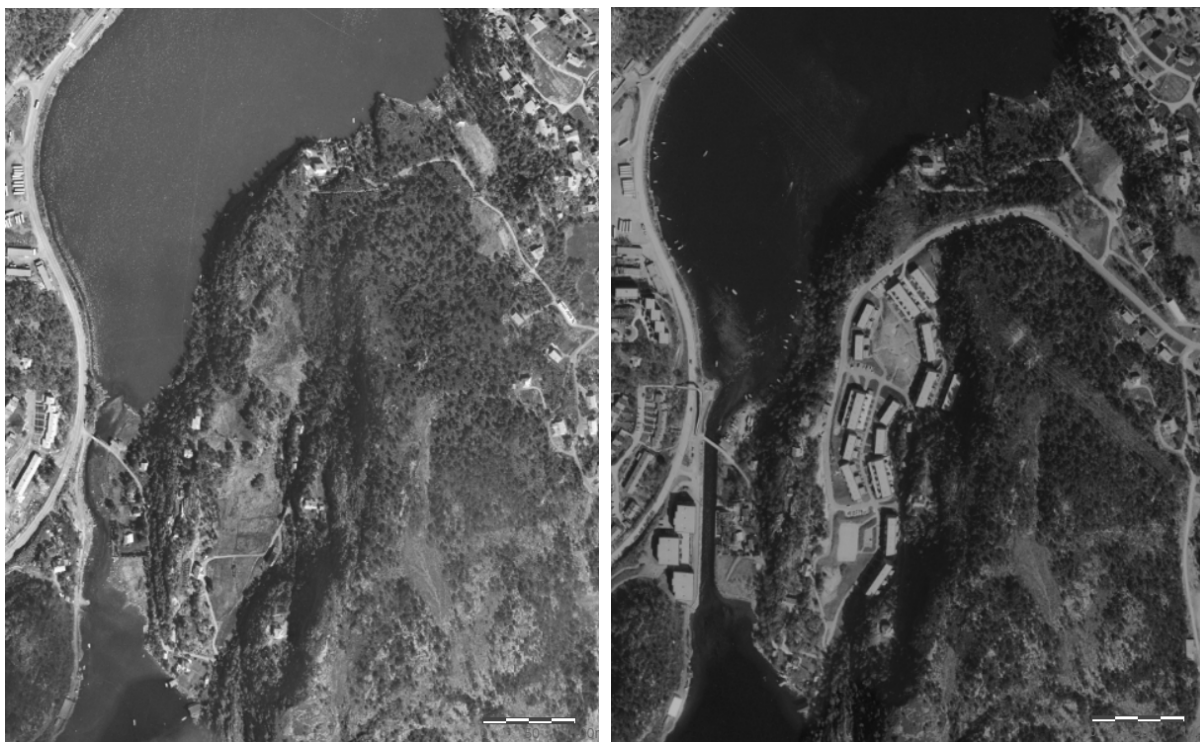
Figur 23: Arkitekttegning for Bjørndalen selvbyggerlag utarbeidet av ferdighusprodusenten Namtvedt på Sotra, datert 1976, Ravnstølen 136-142. Husene er anlagt i rekker som er sakset til for å utnytte terrenget og gi private uterom (Kilde: Byggesaksarkivet, VISGI, Bergen kommune).

9.3 Bjørndalsbrotet

Bjørndalsbrotet er en kombinasjon av terrasseblokker og rekkehus som ble bygget av Arne Sande AS for Bergen & Omegn Boligbyggelag (BOB). Boligfeltet som var innflyttingsklart i 1979 er anlagt på et vestvendt platå med fin utsikt over Bjørndalspollen, Hetlevikstraumen og Mathopsvågen. Anlegget består av en kombinasjon av flere doble og enkle rekkehus i to etasjer, og terrasseblokker i opptil fem etasjer. Bygningene ble anlagt med balkonger mot vest omkring romslige fellesarealer og lekeplasser. I tillegg ble det tegnet inn fem eneboliger i prosjektet.

Figur 24: Bjørndalsbrotet borettslag har en fin vestvendt beliggenhet vest for Straumsfjellet i Laksevåg bydel (Kilde: Blom urbex, VISGI, Bergen kommune).

Figur 25: Flyfoto til venstre viser Bjørndalsbrotet i 1970, mens bildet til høyre viser resultatet av feltutbyggingen 10 år senere (Kilde: VISGI, Bergen kommune).

Figur 26: Husene var opprinnelig kledt med malt liggende panel i ulike jordfarger og endegavler i mur (Foto: Google Streetview).

Figur 27: Hele borettslaget er i dag modernisert med samme type grå fasadeplater og frostet glass i altanene. Ombyggingen bryter med bebyggelsens opprinnelige arkitektoniske uttrykk (Foto: Byantikvaren 2021).

Med sine flate tak, liggende kledning og romslige altaner i andre etasje har rekkehusene i Bjørndalsbrotet likheter med det prisbelønnede borettslaget Lillehatten³ i Fyllingsdalen, et annet borettslag som BOB stod bak i 1972. For å utnytte det bratte terrenget mot Straumsfjellet har de lavereliggende boligene i terrasseblokkene fått inngang i på fremsiden, mens de øvre har inngang mot baksiden. Husene var opprinnelig kledt med malt liggende trepanel i jordfarger og endegavler i eksponert betongmur (figur 26). Etter en modernisering i 2012 har hele borettslaget fått et nytt uttrykk med grå fasadeplater og glassrekkverk på altanene (Figur 27).

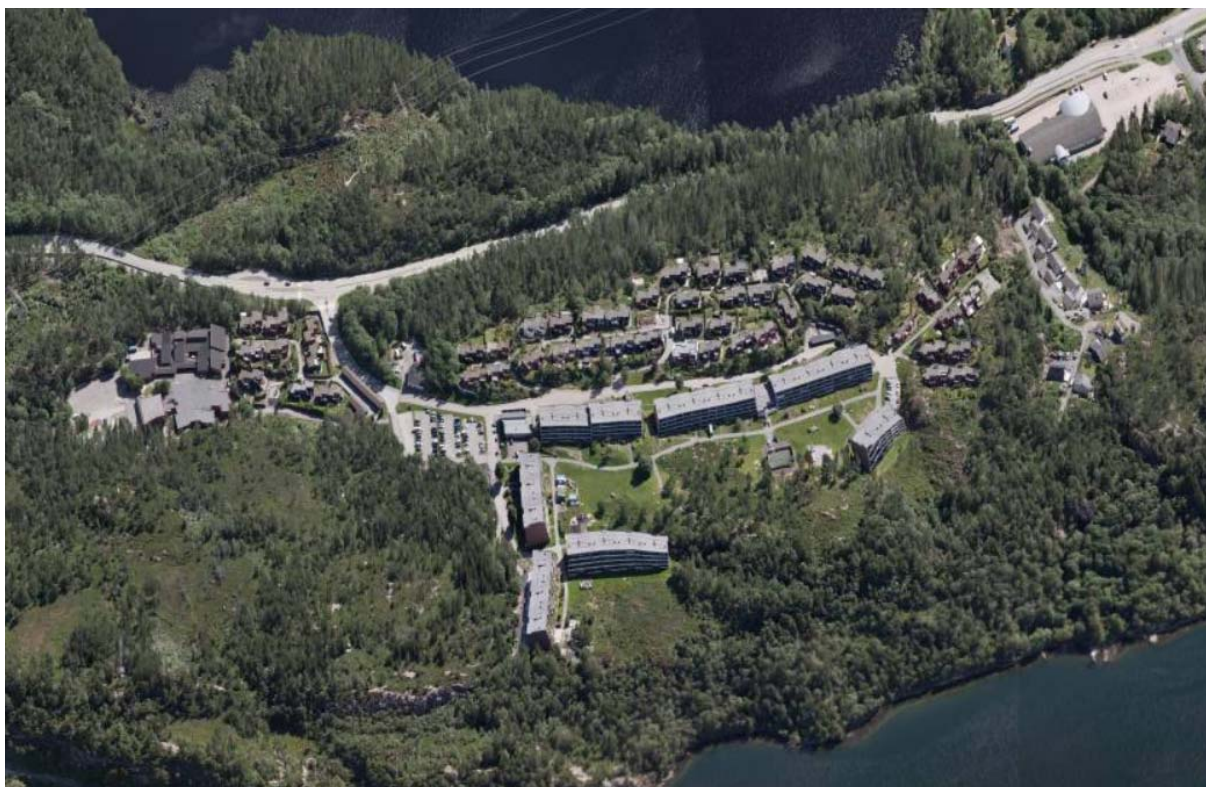

Figur 28: Menneskelige dimensjoner. Rekkehusene og terrasseblokkene i Bjørndalsbrotet er gruppert rundt åpne fellesområder og med smale gangveier mellom bygningene (Foto: Byantikvaren 2021).

³ Lillehatten borettslag mottok sammen med Ospeli borettslag Det Nyttige Selskaps pris for god arkitektur i 1972 (Kilde: Byggverk i Bergen, 2012).

9.4 Bjørndalsskogen

Bjørndalsskogen ble bygget ut fra 1973, med en kombinasjon av terrasseblokker og såkalte «tvillinghus» (figur 29). Tvillinghusene i Bjørndalsskogen er en asymmetrisk variant av de tradisjonelt symmetrisk utformede fasadene slike tomannsboliger fikk i de moderne drabantbyene i etterkrigstiden i for eksempel i Fyllingsdalen. Mellom husene slynger det seg smale ferdselsveier hvor lek mellom husene kan foregå i et bilfritt miljø med menneskelige dimensjoner. Tvillinghusene er anlagt atskilt fra terrasseblokkene, på høydedraget øst for blokkbebyggelsen (figur 33-36).

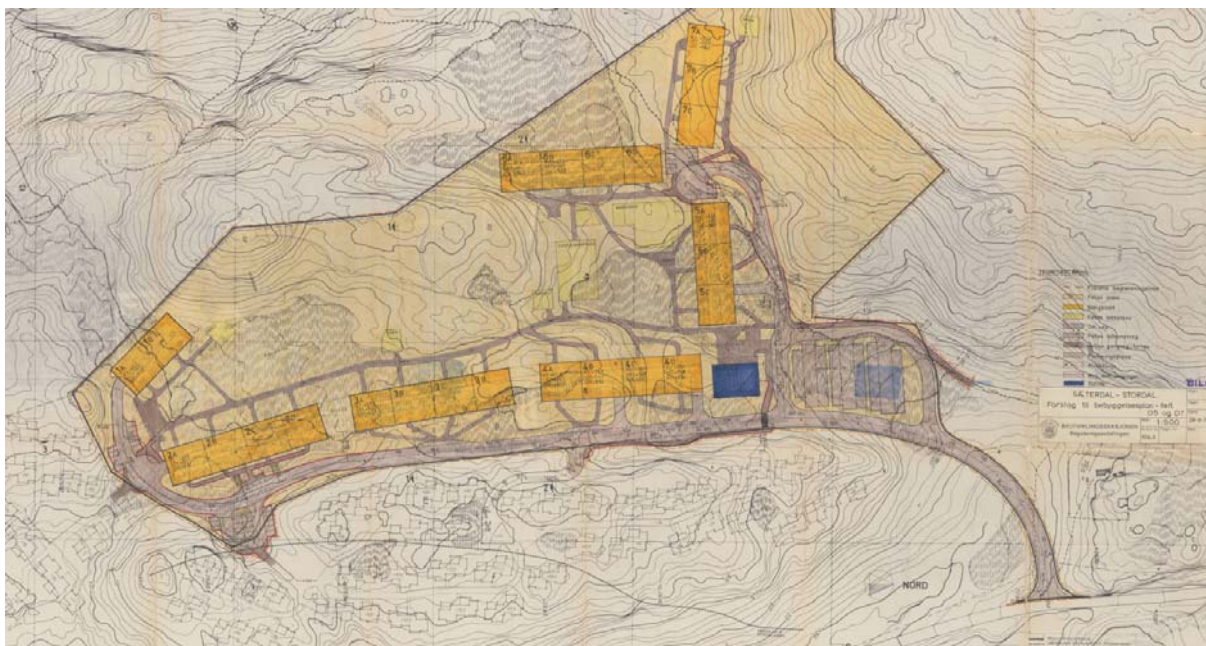

Figur 29: Bjørndalsskogen er et godt bevart, homogent boligområde bestående av en kombinasjon av terrasseblokker og tvillinghus med gode arkitektoniske kvaliteter (Kilde: Blom urbex, VISGI, Bergen kommune).

Terrasseblokkene i Bjørndalsskogen, syv blokker med til sammen, utgjør 282 leiligheter. Plasseringen av blokkene i et naturområde med skog, og strukturert rundt store fellesarealer (figur 29) er meget typiske for etterkrigstidens planidealer.

Terrasseblokkene i Bjørndalsskogen utgjør i kombinasjon med tvillinghusene og Bjørndalsskogen skole, et godt bevart homogent boligområde, tidstypisk for samtidens planidealer og med gode arkitektoniske kvaliteter.

Figur 30: Bebyggelsesplan for blokkene i Bjørndalsskogen datert november 1972 (Kilde: Planregisteret, VISGI, Bergen kommune).

Figur 31: Terrasseblokkene er avtrappet i terrenget og har teglsteinsfasader med innganger mot gaten (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 32: Fasadene med altaner ligger mot et stort, åpent fellesområde mot sør og vest (Foto: Byantikvaren 2021).

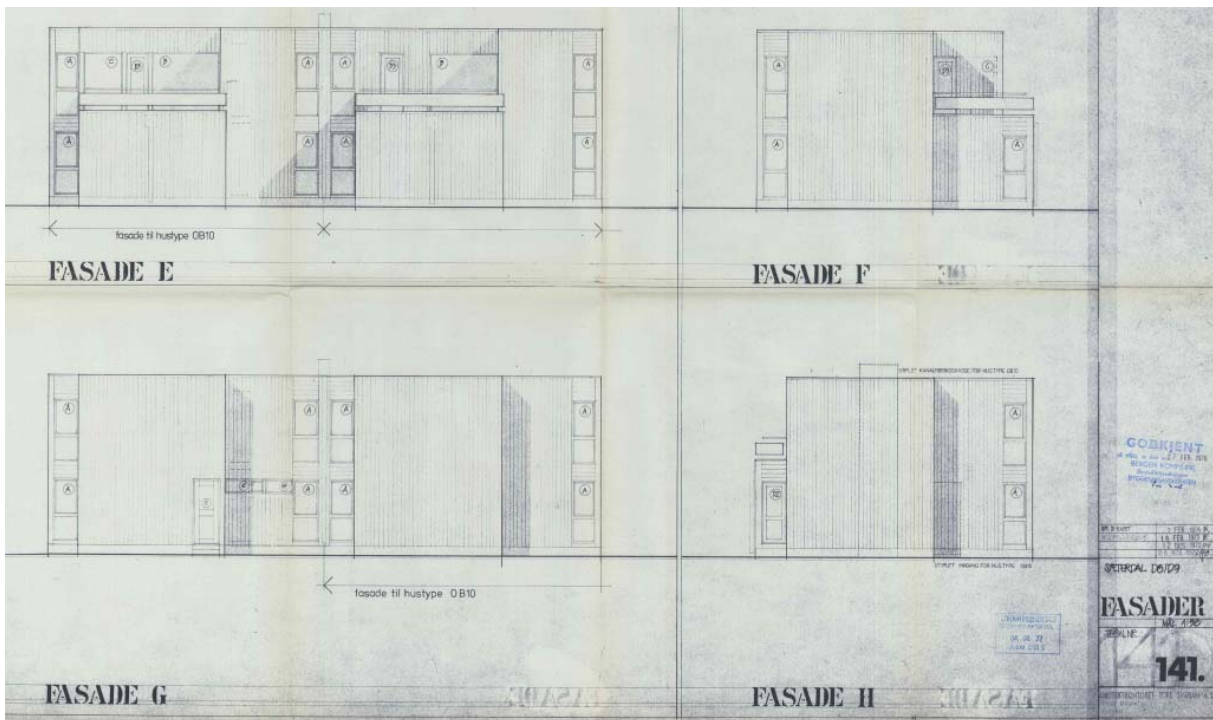
Figur 33: Forslag til bebyggelsesplan for tvillingshusene i Bjørndalsskogen datert februar 1974 (Kilde: Planregisteret, VISGI, Bergen kommune).

Figur 34: Tvinginghusene ligger med små forhager langs smale ferdselsveier tilpasset myke trafikanter (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 35: Tomannsboligene er godt bevart med opprinnelige flate tak og malt trepanel i ulike jordfarger (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 36: Arkitekttegning av ett av tvinginghusene i Bjørndalsskogen tegnet av Arkitektkontoret Tore Sveram AS. Tegningen er datert 1974 (Kilde: Byggesaksarkivet, VISGI, Bergen kommune).

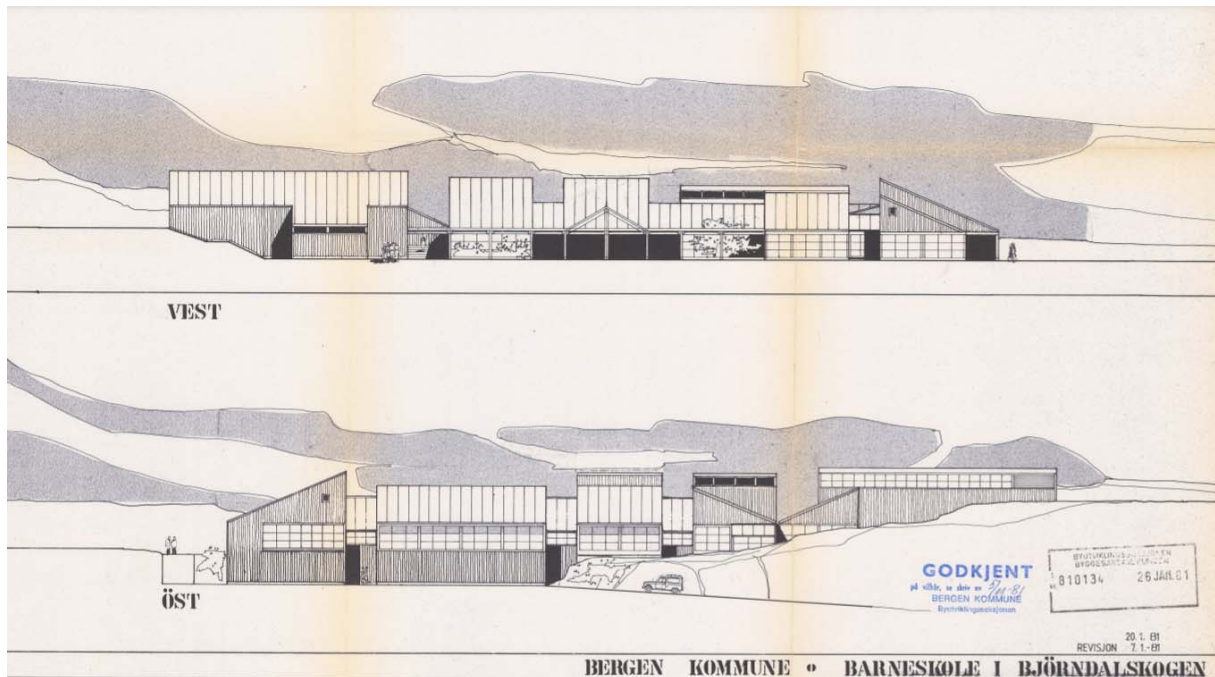

10 Offentlig byggeri og møteplasser

Tilflyttingen til området i forbindelse med feltutbyggingen i 1970-årene resulterte i oppføring av enkelte offentlige og private bygninger for ulike fellesformål som skole, barnehage og butikker. Bygningene følger samtidens arkitekturtrender og fungerer som møteplasser for befolkningen. I tillegg ble det opprettet en ny brannstasjonen for Laksevåg bydel i området.

10.1 Bjørndalsskogen Skole ⁴

I forbindelse med feltutbyggingen i Bjørndalsskogen ble elevene fra området de første årene på 1970-tallet busset til Nybø skole i Loddefjord eller Valheim skole i Gravdal. Økning i folketall og ønske om kortere skolevei fikk en del foreldre til å ta initiativ til å opprette en egen paviljong i Bjørndalsskogen. Fra høsten 1978 ble det benyttet Moelven-brakker til undervisningslokaler og skolen ble selvstendig med egen administrasjon, rett nord for selve borettslaget i Bjørndalsskogen. Tre klasser ble opprettet, og skolen fikk felles administrasjon med Valheim.

Figur 38: Vest- og østfasader i den eldste delen av Bjørndalsskogen skole som stod ferdig i 1981. Skolen er tegnet av arkitektene Mette og Morten Molden (Kilde: Byggesaksarkivet, VISGI, Bergen kommune).

Planene for nytt skolebygg ble vedtatt i 1981 og i 1983 stod en ny skole ferdig, tegnet av arkitektene Mette og Morten Molden. Den nye skolen fikk en utforming tilpasset terrenget på ulike nivå, med irregulære takformer og ulike volumer med forskjellige takhøyder og vinkler. Bygningene er godt tilpasset terrenget med flere nivå, og uteområdet omkring bygningene

⁴ Byantikvarens utarbeidet i 2014 en antikvarisk rapport som omhandler kommunale skoler i Bergen (*Kulturhistorisk rapport om skolebygg fra 1724 til 1979*). Bjørndalsskogen skole er ikke omtalt her ettersom rapporten kun omfatter kommunalt eide skoler oppført før 1980.

skaper en skolegård med uterom som glir sømløst over i det omkringliggende naturområdet. Økningen av befolkningen førte til at det måtte etableres nye tilbygg til skolen i 1996 og 2003.

Figur 39: Den eldste bygningsfløyen i Bjørndalsskogen skole fotografert mot nord (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 40: Bjørndalsskogen skole fotografert mot sør (Foto: Byantikvaren 2021).

Figur 41: Bjørndalsskogen skole fotografert mot sør (Foto: Byantikvaren 2021).

Bjørndalsskogen skole har høy arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi som et eksempel på organisk arkitektur med blant annet varierende takformer og irregulær plan med spennende romlige kvaliteter, tilpasset terreng og brukere. Skolen er en del av en arkitektonisk tradisjon hvor den nære sammenhengen mellom ute og inneområder er fremtredende.

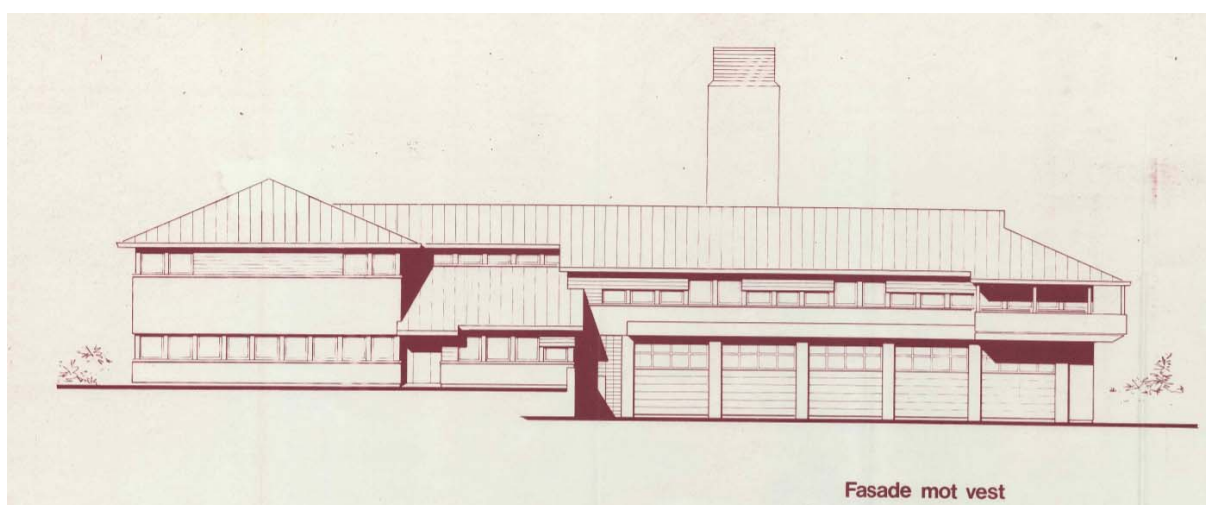
10.2 Laksevåg brannstasjon

Den første brannstasjonen i Laksevåg bydel ble opprettet i 1907 i Håsteinsgate midt i den gamle og brannfarlige bebyggelsen ved industristedet Laksevåg. Brannstasjonen hadde slangetårn og garasjeanlegg for brannvogner. Den ble først betjent med trekkvogner, men i 1924 ble den første brannbilen anskaffet. Ved siden av brannstasjonen i Håsteinsgate, ble det også åpnet mindre stasjoner på Laksevågsneset og på Øvre Damsgård.

Etter at områdene i Loddefjord og Bergen vest ble utbygget på 1970-tallet ble det behov for en brannstasjon som lå mer sentralt i bydelen. En ny brannstasjon ble dermed bygget i 1984 ved Bjørgeveien i Bjørndal, et sentralt sted for å betjene områdene i hele Bergen vest og Fyllingsdalen. Bygningen ble tegnet av arkitektkontoret E. Vaardal Lunde, og inneholder kontorer, mannskapsrom for overnatting, slangetårn, vognhall, verksted, treningsrom, oppholdsrom og gymsal. Bygningen ble åpnet i 1985, og er totalt på 1 225m² BTA.

Figur 42: Laksevåg brannstasjon, Bjørgeveien 305, åpnet i 1985 (Foto: Google Street view, 2019).

Figur 43: Arkitekttegning av fasaden mot Bjørgeveien. Laksevåg brannstasjon er tegnet av arkitektkontoret E. Vaardal Lunde (Kilde: Byggesaksarkivet, VISGI, Bergen kommune).

11 Krigsminner

I undersøkelsesområdet er det registrert krigsminner fra andre verdenskrig. Krigsminner er fysiske eller immaterielle minner etter krig og okkupasjon. Bevaring og dokumentasjon av fysiske spor fra krigsårene er viktige bidrag til at krigsårene ikke forsvinner fra vår kollektive hukommelse.

Krigsminnene i undersøkelsesområdet var en del av et forsvarssystem som strakte seg fra Kvarven i nord til Nordåsvatnet i sør. I følge britiske etterretningspapirer fra 1943 ble stillingene opprettet for å støtte opp om blant annet Kvarven festning. Et britisk etterretningskart fra andre verdenskrig viser tyske stillinger i Bergen vest i 1943 (figur 46). Kartet viser at det har vært atskillig flere tyske stillinger i undersøkelsesområdet enn det som i dag er registrert i Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

11.1 Registrerte krigsminner⁵

Det er bevart to bunkere i støttepunktet Bjørge, som var ett av flere støttepunkt i Kampf-Abschnitt Straume. Lokaliseringen kan sees i sammenheng med de tyske militære anleggene på Knappenfjellet, Knappen leir og det nærliggende støttepunkt Straume.

Bunker 1 Kjerreidviken / Batteri, frittstående (KulturminneID 212892-1): Krigsminnet befinner seg på Kjerreidvikens nordlige odde, ytterst mot vest. Historikk: Ukjent, men kan ha vært en del av Støttepunkt Bjørge.

Krigsminnet pr. juni 2006: Objektet er en kampbunker i god stand, men samtlige tre skyteskår og inngang er lukket med stålplater.

Bunker 2 Kjerreidviken / Batteri, frittstående (KulturminneID 212893-1): Krigsminnet er lokalisert på eiendommen Bjørgedal nr. 208, i Kjerreidvikens sørlige del. Historikk: Ukjent, men kan ha vært en del av Støttepunkt Bjørge.

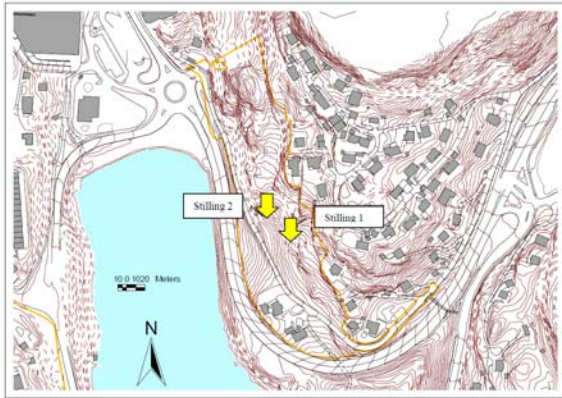
Krigsminnet pr. juni 2006: Objektet er en kampbunker, i tilsynelatende god stand.

11.2 Opplysninger om uregistrerte krigsminner

Ved en kulturminneregistrering i 2006 registrerte Byantikvaren to tørrmurte skytestillinger fra andre verdenskrig ved Bjørndalsbakken. Skytestillingene lå hellingene over tunet til Bjørndal gård med oversikt over veisituasjonen og vannspeilet i Bjørndalspollen. Stillingene er fjernet i forbindelse med oppføring av ny boligbebyggelse.

---

⁵ Fra Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

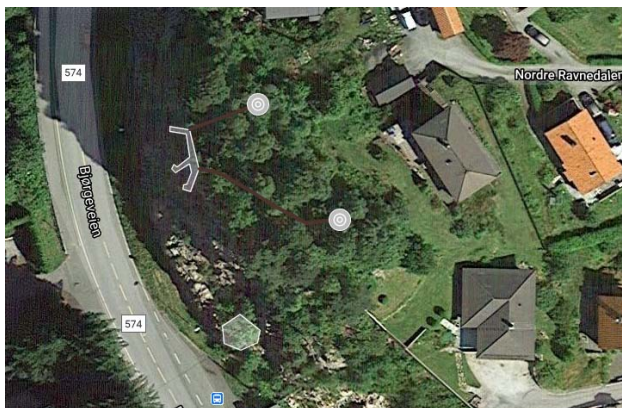
Figur 44: Kart som viser plasseringen til de tapte krigsminnene i Bjørndalsbakken (Kilde: Byantikvaren 2006).

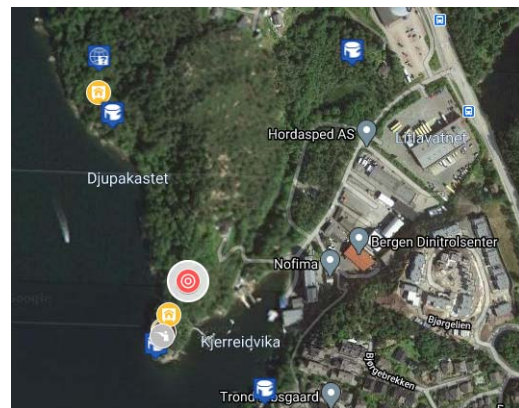
Figur 45: En av skytestillingene som ble påvist i Bjørndalsbakken i 2006 (Foto: Byantikvaren 2006).

I en henvendelse til Byantikvaren i 2017 ble det gitt opplysninger om en bevart bunker i Kjerreidvika 235. Krigsminnet er ikke registrert i Askeladden eller kommunens kulturminnedatabase. I henvendelsen ble krigsminnet beskrevet slik: «Størrelsen på bunkeren er ca.3x3m² i areal og ca.3m høy. Den ser ut til og være bygd av tyskerne under annen verdenskrig og har muligens hatt en funksjon som utkikkspost.» Byantikvaren har per i dag ikke ytterligere opplysninger om krigsminnet.

Øst for Bjørgeveien 362, langs vestsiden av Storhaugen, foreligger det opplysninger om en bevart løpegrav og MG-stillinger. Her har det også vært en kampbunker, men denne er fjernet (figur 46). Det foreligger også opplysninger om flere bevarte krigsminner like nord for Kjerreidviken (figur 47). Krigsminnene er per i dag ikke registrert i Riksantikvarens kulturminnedatabase, Askeladden.

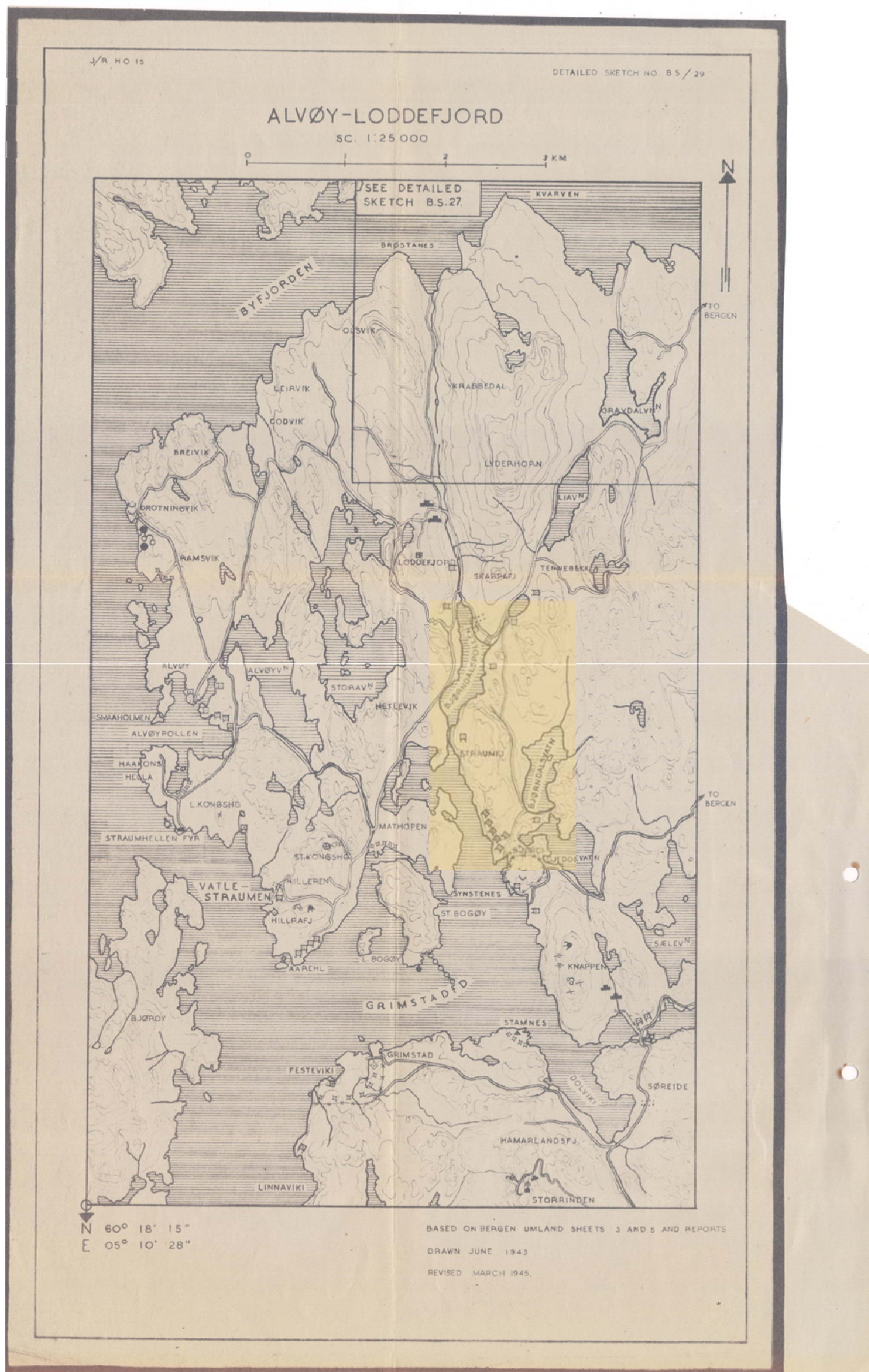

Figur 46: Øst for Bjørgeveien 362, langs vestsiden av Storhaugen foreligger det opplysninger om en bevart løpegrav og MG-stillinger. Her har det også vært en kampbunker, men denne er fjernet. Kulturminnene er ikke registrert i Askeladden (Kilde: Martin Steinseide, Google maps, 2021).

Figur 47: Like nord for Kjerreidviken er det bevart flere krigsminner som ikke er registrert i Askeladden (Kilde: Martin Steinseide, Google maps, 2021).

Figur 48: Britisk etterretningskart fra andre verdenskrig som viser tyske stillinger i Bergen vest i 1943. I tilknytning til undersøkelsesområdet (gul markering) er det tegnet inn stillinger ved Kjerreidviken, på Straumfjellet, i Sæterdal/Straumsmyra og ved Bjørndalsbakken (Kilde: Statsarkivet, kart UA 204 - Alvøy - Loddefjord).

12 Kilder

Bergen byleksikon. Nettressurs: <http://www.bergenbyarkiv.no>, Bergen byarkiv.

Byantikvaren 2017. Kulturminnegrunnlag, Strategisk planprogram for Laksevåg. Bergen kommune.

Byantikvaren 2018. Kulturminnegrunnlag Kommunedelplan kollektivsystem Bergen vest, Delstrekning sentrum. Bergen kommune.

Byantikvaren 2012. Kommunale skoler i Bergen: Kulturhistorisk rapport om skolebygg fra 1724 til 1979. Bergen kommune.

Byantikvaren 2012. Kulturminnegrunnlag for Sotrasambandet RV 555 Storavatnet – Liavatnet.

Byantikvaren 2006. KULTURHISTORISK REGISTRERING. Bjørndalsbakken boligområde, Bjørndal, gnr. 122, bnr 1, Laksevåg bydel, Saksnr: 199715021. Bergen kommune.

Byantikvaren 2005. INNBERETNING OM ARKEOLOGISK REGISTRERING, Bjørgeveien-Sæterdal, Bergen kommune, Gnr. 122 del av bnr. 5, Arkeologisk registreringsrapport nr. 17, BK-sak nr.: 200408706

Byantikvaren 2002. Kulturminnedokumentasjon ringvei Vest. Reguleringsplaner for 5 kryssløsninger.

Byantikvaren 2003. Kulturminnegrunnlag for forvaltningsplan for områdene Lyderhorn, Damsgårdsfjellet og Kanadaskogen (Byantikvaren 2003)

Byantikvaren 1998. Kulturminnegrunnlag konsekvensutredning, Ringvei vest.

Fossen, A.B. 1979. *Bergen bys historie* bind 2. Universitetsforlaget.

Fossen, K. 1984 [1986,1991]. Laksevågs historie. Strandstedet, jordbruks- og fiskerlandet ved søndre led. Bind 1-3.

Riksantikvaren, 2019. <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Middelalderarkeologi>

Roald, H.-J. 2010. *Byplanen. En historie om utviklingen av Bergen by*. Spartacus forlag AS. Oslo.

Øvrige kilder:

Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

Byantikvarens arkiv.

BRA-arkiv, Bergen kommune.

Billedsamlingen, Marcus, UIB

Martin Steinseide, digital krigsminnekartlegging (Google maps, 2021).

Google street view.

Norske Gardsbruk: Hordaland fylke : 2 : 2 : Mid- og Nordhordland. Utg. Forlaget Norske gardsbruk. Oslo. 1964. Digital versjon på Nettbiblioteket (https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Norske_Gardsbruk)

Historiske flyfoto, historiske kart i Arcview Visit og VISGI, Bergen kommune.

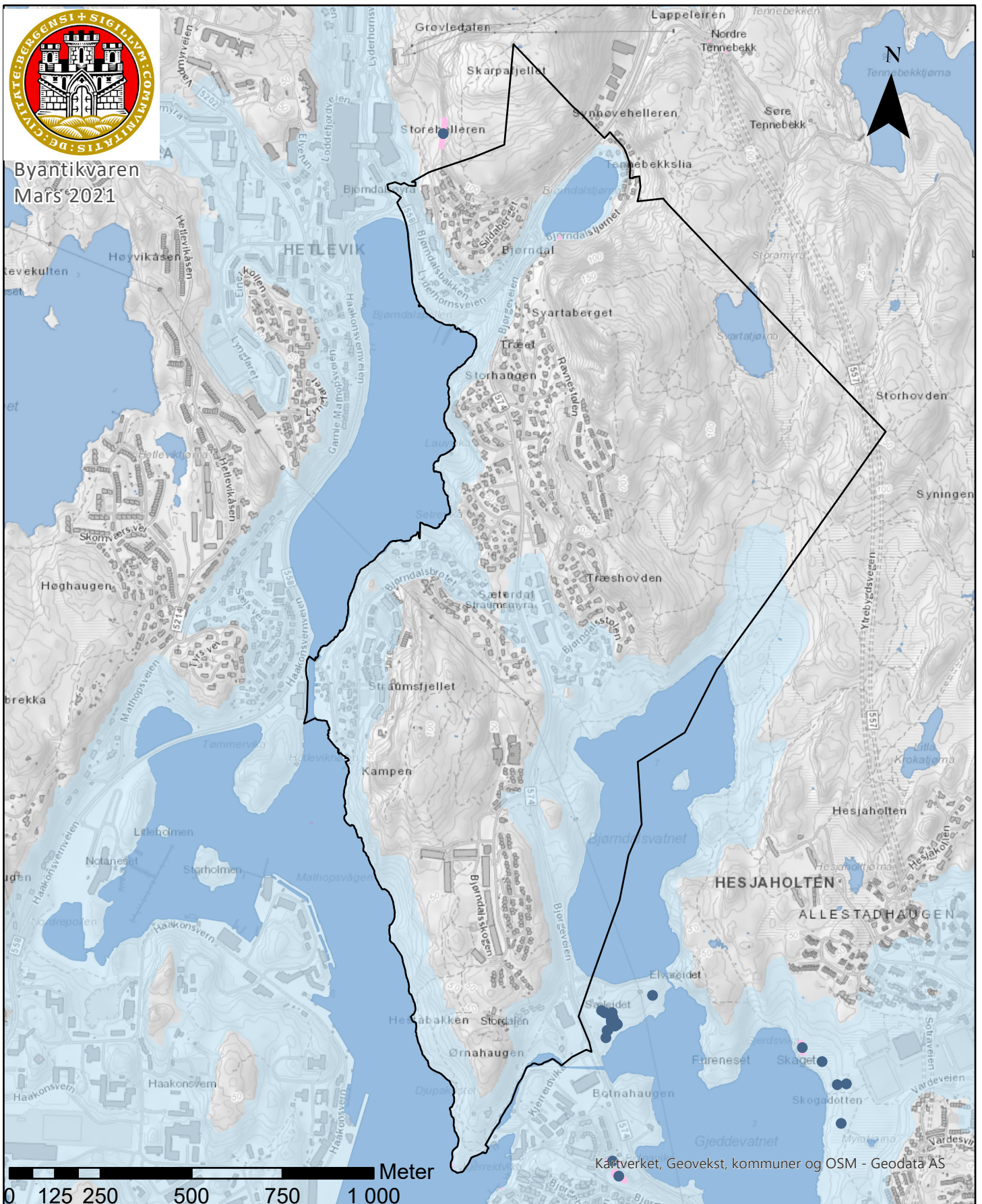
Skråfoto: www.blomwebviewer.com

13 Kartvedlegg

Byantikvaren
Mars 2021

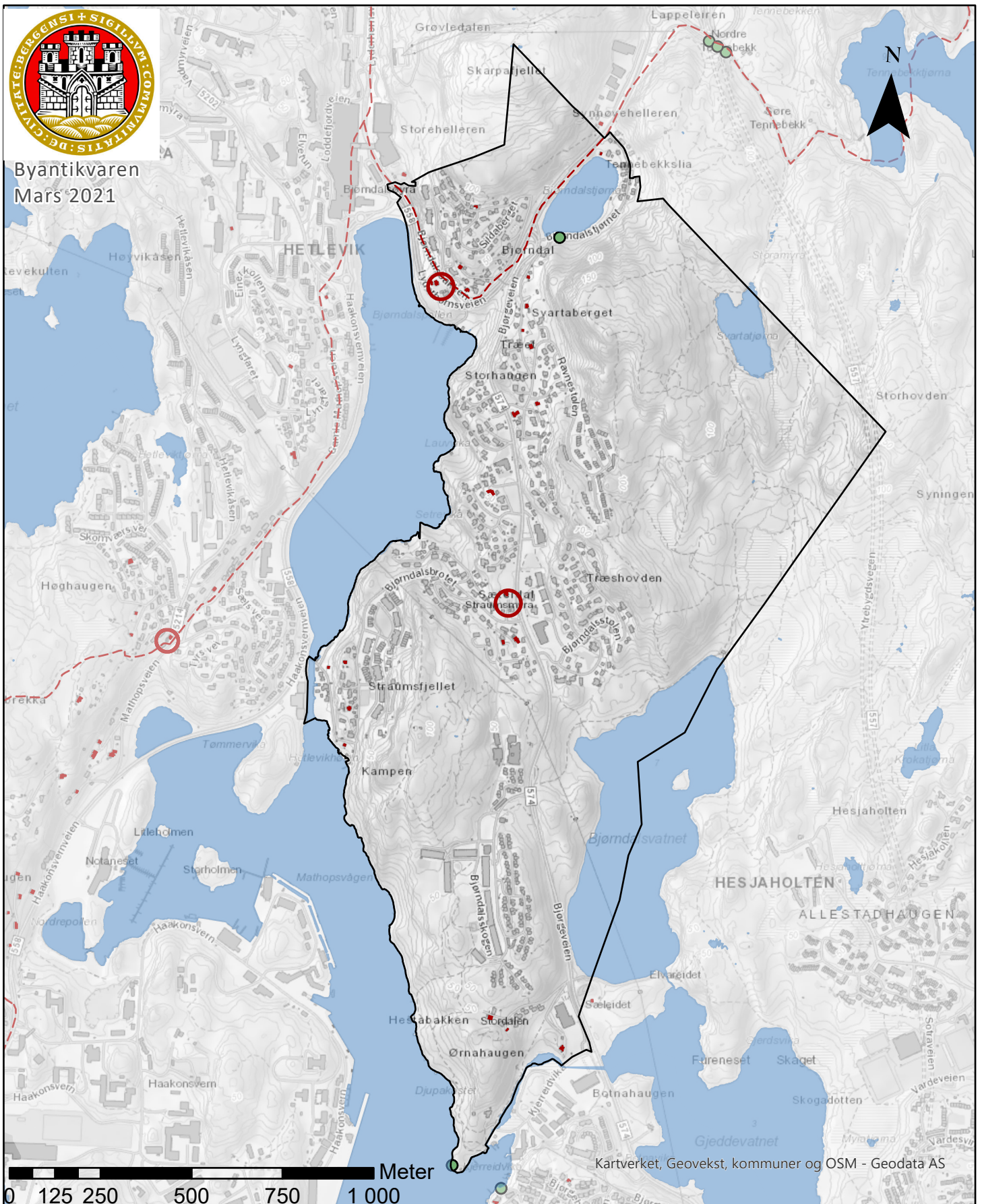
Kulturminnegrunnlag for Bjørndalen Arkeologiske funn og marin grense

- Sjø og vann i dag
- Områder under marin grense 9800 år før nåtid
- Kulturminner, enkeltminner
- Områdeavgrensning
- Funnsted

Byantikvaren
Mars 2021

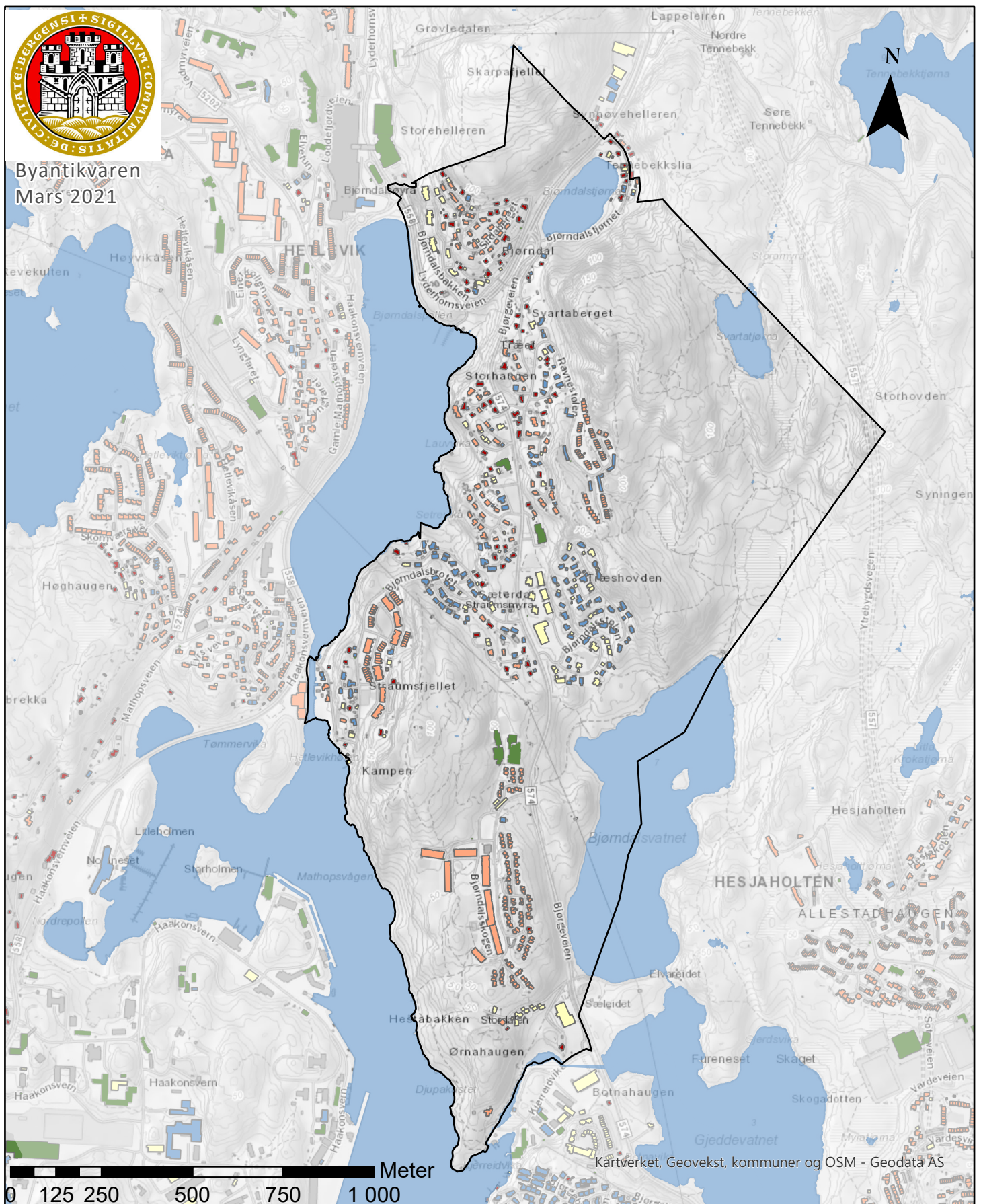
Kulturminnegrunnlag for Bjørndalen Historiske veifar, krigsminner, gårdstun og eldre bebyggelse

Sjø og vann	Historiske veifar
Bevarte gårdstun	Bygning reist før 1950
Krigs- og forsvarsminner	Områdeavgrensning

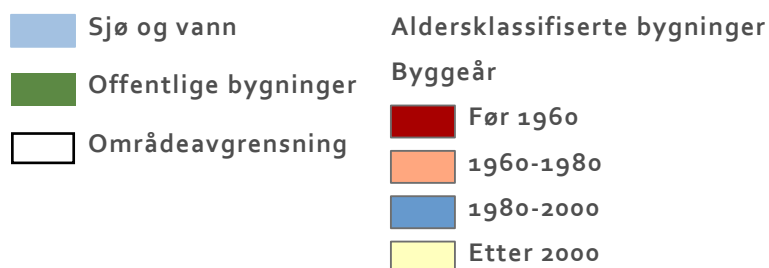

Byantikvaren
Mars 2021

Kulturminnegrunnlag for Bjørndalen - Klassifiserte bygninger

BERGEN KOMMUNE

